

ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΥ ΣΕ ΠΑΙΔΙΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

Ι. Βογινδρούκας, Μ. Γκατζώρη, Β. Παπαγεωργίου

**ΙΑΤΡΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΒΟΡΕΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΤΟΥ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΟΥ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η φυσιολογική ανάπτυξη του λεξιλογίου είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη της εκφραστικής ικανότητας και την κατάκτηση του γραπτού λόγου. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, φτωχά ανεπτυγμένο λεξιλόγιο σχετίζεται με δυσκολίες στην ανάγνωση και σχολική αποτυχία (Dockrell, Messer et. al. 1998).

Η κατάκτηση του νοήματος των λέξεων, είναι στενά συνδε-δεμένη με την αντίληψη του περιβάλλοντος. Οι παρατηρήσεις των αντικειμένων, των ατόμων και των ενεργειών από το παιδί, καθώς και οι εμπειρίες εμπλοκής και αλληλεπίδρασης, το βοηθούν να κάνει τις απαραίτητες συσχετίσεις και να κατακτήσει το νόημα της λέξης. Αυτή η κατάκτηση ισοδυναμεί με την ανακάλυψη των βασικών λεξικών μονάδων της γλώσσας, με την κατανόηση των κανόνων οι οποίοι διέπουν τη δημιουργία των λέξεων, την οργάνωση σημασιολογικών πεδίων και με την ανακάλυψη του πεδίου αναφοράς κάθε λέξης (Κατή 1992).

Σύμφωνα με την Cole (1982), οι παράγοντες που επηρεάζουν την εκμάθηση των λέξεων και την κατάκτηση του νοήματος είναι οι εξής:

- οι εμπειρίες του παιδιού
- το περιβάλλον και οι αλλαγές ή/και οι ενέργειες που συμβαίνουν σε αυτό
- η επικοινωνιακή δύναμη των λέξεων
- το πλαίσιο μέσα στο οποίο χρησιμοποιούνται οι λέξεις
- τα γονεϊκά μοντέλα χρήσης της γλώσσας και η ανταπόκριση του οικογενειακού περιβάλλοντος στις προσπάθειες επικοινωνίας του παιδιού

Το παιδί στηρίζεται στα παραπάνω, χρησιμοποιεί τις νοητικές του δεξιότητες, ακολουθεί τους κανόνες οργάνωσης της γλώσσας και μαθαίνει 5-10 νέες λέξεις καθημερινά. Μέχρι την στιγμή που θα προφέρει την πρώτη λέξη, έχει αποκτήσει ένα παθητικό λεξιλόγιο το οποίο αποτελείται από 50 λέξεις περίπου (Cantwell & Baker 1987). Σε όλη την αναπτυξιακή πορεία, η σχέση μεταξύ του παθητικού και ενεργητικού λεξιλογίου χαρακτηρίζεται από αναντιστοιχία. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, τα παιδιά

κατανοούν πολύ περισσότερες λέξεις από όσες χρησιμοποιούν. Στο όγδοο έτος της ηλικίας, ο αριθμός των λέξεων των οποίων το νόημα έχει κατακτηθεί ανέρχεται σε 6000-8000 λέξεις, ενώ χρησιμοποιούνται μόνο 2500 (Bernstein & Tiegerman 1993). Ωστόσο η ανάπτυξη συνεχίζεται και στην σχολική ηλικία το λεξιλόγιο εμπλουτίζεται με πιο ειδικές λέξεις, που σχετίζονται με την σχολική ζωή και το διδακτικό πρόγραμμα. Αργότερα, μετά το όγδοο έτος, αναπτύσσεται η μη κυριολεκτική γλώσσα, που αφορά στο νόημα που κρύβεται πίσω από τις λέξεις, καθώς και οι μεταγλωσσικές ικανότητες. Είδη μη κυριολεκτικής γλώσσας είναι οι μεταφορές, οι ιδιωματισμοί, τα αινίγματα, οι παροιμίες και το χιούμορ, ενώ οι μεταγλωσσικές ικανότητες αφορούν στην ικανότητα των παιδιών, να αναφέρονται στη γλώσσα τους και να την αναλύουν στα βασικά χαρακτηριστικά της.

Οι περιβαλλοντικοί παράγοντες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη του λεξιλογίου είναι οι εξής:

- το διάβασμα και η συζήτηση παραμυθιών και παιδικών ιστοριών
- η ποιότητα και η συχνότητα συζήτησης στο οικογενειακό περιβάλλον
- η εκφραστική ικανότητα των γονιών και η ποιότητα του λεξιλογίου τους
- το κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο της οικογένειας (Toppelberg & Shapiro 2000).

Η ανάπτυξη του λεξιλογίου, συνεχίζεται και μετά την ηλικιακή αυτή περίοδο. Καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής, προστίθενται νέες έννοιες και λέξεις στο προσωπικό λεξικό του ατόμου, που σχετίζονται είτε με το επαγγελματικό περιβάλλον, είτε με τη γενικότερη ενημέρωση.

ΣΤΟΧΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η παρούσα έρευνα αποτελεί μέρος του προγράμματος πρόληψης της σχολικής αποτυχίας και της ψυχικής υγείας, σε παιδιά προσχολικής ηλικίας. Πραγματοποιείται από το Ιατροπαιδαγωγικό Κέντρο Βόρειας Ελλάδας στα Νηπιαγωγεία και τους Παιδικούς Σταθμούς του τομέα ευθύνης της υπηρεσίας.

Στο πρόγραμμα πρόληψης χρησιμοποιήθηκε δοκιμασία λεξιλογίου για τους παρακάτω λόγους:

- η αξιολόγηση του λεξιλογίου διερευνά πιθανές αναπτυξιακές διαταραχές λόγου, ενώ έμμεσα παρέχει στοιχεία για τις νοητικές δεξιότητες του παιδιού
- αξιολογεί την οργάνωση του φωνολογικού συστήματος του παιδιού και τις δυσκολίες άρθρωσης ή του ρυθμού της ομιλίας

- διερευνά το εύρος και την ποιότητα του λεξιλογίου και παρέχει στοιχεία για το οικογενειακό κοινωνικό-πολιτισμικό περιβάλλον
- παρέχει πληροφορίες για την ποιότητα του εκπαιδευτικού προγράμματος
- και τέλος, ελέγχει την ικανότητα εύρεσης του σημαντικού από το ασήμαντο.

Παρουσιάζονται τα προκαταρκτικά αποτελέσματα από τη διερεύνηση του εύρους του λεξιλογίου στη νηπιακή ηλικία.

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ

Συμμετείχαν τα παιδιά που φοιτούσαν σε τέσσερα τμήματα ενός νηπιαγωγείου της Δυτικής Θεσσαλονίκης. Τα αποτελέσματα αφορούν 66 παιδιά, 43 αγόρια και 23 κορίτσια. Η μέση ηλικία των παιδιών ήταν 5.8 χρόνων. Δεν πήραν μέρος 20 παιδιά των οποίων μητρική γλώσσα ήταν άλλη από την ελληνική, ενώ δεν ολοκληρώθηκε η αξιολόγηση 14 παιδιών για λόγους των ίδιων και των οικογενειών τους (σύνολο παιδιών του νηπιαγωγείου 100).

ΥΛΙΚΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ

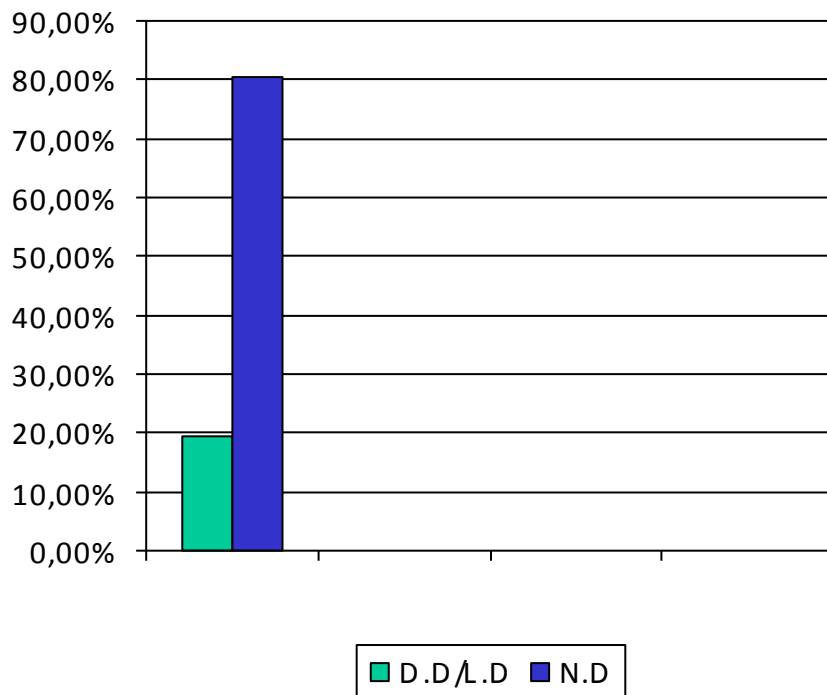
Έγιναν επισκέψεις σε όλα τα τμήματα από την επισκέπτρια υγείας του Ιατροπαιδαγωγικού Κέντρου με σκοπό την παρατήρηση της λειτουργίας των τάξεων και της συμπεριφοράς των παιδιών στο χώρο του νηπιαγωγείου. Πληροφορίες δόθηκαν από τις νηπιαγωγούς για τα παιδιά του κάθε τμήματος και από τους γονείς σχετικά με το μορφωτικό τους επίπεδο, την εργασία, τη δομή της οικογένειας και τη γλώσσα επικοινωνίας στο σπίτι. Ακολούθησε η εξατομικευμένη αξιολόγηση των παιδιών με δοκιμασία λεξιλογίου, σε ιδιαίτερο χώρο του νηπιαγωγείου. Τα ευρήματα αναλύθηκαν ποσοτικά.

Χρησιμοποιήθηκε η δοκιμασία Word Finding Vocabulary Test, 4th edition - Δοκιμασία Λεξιλογίου- Εύρεση λέξης (Renfrew 1995). Αποτελείται από 50 εικόνες ουσιαστικών, που επιλέχθηκαν και κατατάχθηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να ανταποκρίνονται στο γνωστικό επίπεδο των παιδιών 3,3 - 8,6 χρόνων. Οι έννοιες των εικόνων προέρχονται από το καθημερινό περιβάλλον των παιδιών καθώς και από παιδικά βιβλία, τηλεοπτικά προγράμματα κ.λ.π. Η δοκιμασία δεν επηρεάζεται από κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες.

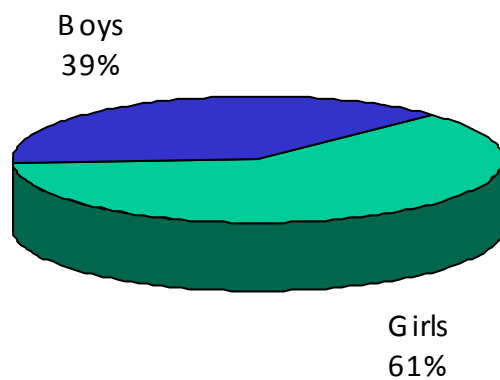
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Από τη διερεύνηση της απόδοσης των παιδιών στη δοκιμασία λεξιλογίου βρέθηκε ότι ποσοστό 19,6% (13 παιδιά) απέδωσαν κατά δύο χρόνια λιγότερο από το αναμενόμενο, σε σχέση με τη χρονολογική τους ηλικία.

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται τα ποσοστά υποτιθέμενης διαταραχής και φυσιολογικής ανάπτυξης, στο 80,4% του δείγματος (53 παιδιά). D.D= Developmental Disorder- αναπτυξιακή διαταραχή, L.D= Learning Difficulties- χαμηλό νοητικό δυναμικό, N.D= Normal Development- φυσιολογική ανάπτυξη.

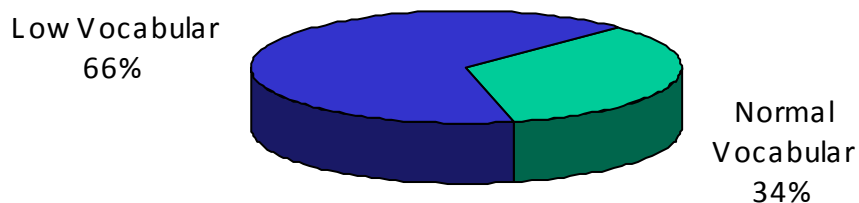
Το ποσοστό της υποτιθέμενης διαταραχής και της φυσιολογικής ανάπτυξης σε αγόρια και κορίτσια φαίνεται στο επόμενο σχήμα.

Τα προκαταρκτικά αποτελέσματα για τη διερεύνηση της δοκιμασίας έχουν ως εξής:

ΗΛΙΚΙΑ	ΑΓΟΡΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΠΟΥ ΔΟΘΗΚΑΝ	ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΤΕΣΤ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΠΟΥ ΔΟΘΗΚΑΝ	ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΤΕΣΤ
4,6-5,0	25,8	27,1	_____	_____
5,1-5,6	27	30,6	26	31
5,7-6,0	27	31,5	26	34
6,1-6,6	32	35,4	_____	_____

Η απόδοση 18 παιδιών (15 αγόρια και 3 κορίτσια), ήταν στα πλαίσια του φυσιολογικού, για την χρονολογική τους ηλικία, όπως ορίζονται από τη συγκεκριμένη δοκιμασία. (Low Vocabulary = χαμηλό λεξιλόγιο, Normal Vocabulary = εύρος λεξιλογίου στα φυσιολογικά πλαίσια της δοκιμασίας).

Πληροφορίες για το μορφωτικό επίπεδο των γονέων των παιδιών της έρευνας παρουσιάζονται στον επόμενο πίνακα.

ΔΗΜΟΤΙΚΟ	ΓΥΜΝΑΣΙΟ	ΛΥΚΕΙΟ	ΑΝΩΤΕΡΗ	ΑΝΩΤΑΤΗ
25 18,9%	35 26,5%	47 35,6%	11 8,3%	14 10,6%

Το μορφωτικό επίπεδο των γονέων των 18 παιδιών των οποίων το εύρος του λεξιλογίου βρέθηκε στα πλαίσια του φυσιολογικού, φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί.

ΔΗΜΟΤΙΚΟ	ΓΥΜΝΑΣΙΟ	ΛΥΚΕΙΟ	ΑΝΩΤΕΡΗ	ΑΝΩΤΑΤΗ
5 13,8%	4 11,1%	18 50%	4 11,1%	5 13,8%

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Τα αποτελέσματα παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για το εύρος του λεξιλογίου παιδιών προσχολικής ηλικίας, ιδιαίτερα αυτών που κατοικούν σε «υποβαθμισμένες» περιοχές.

Βρέθηκε ότι 20% των παιδιών περίπου παρουσιάζει λεξιλόγιο αντίστοιχο αναπτυξιακών διαταραχών ή χαμηλού νοητικού δυναμικού. Ωστόσο, για την επιβεβαίωση του ευρήματος αυτού απαιτείται πλήρης κλινική αξιολόγηση και ψυχομετρικές δοκιμασίες προκειμένου να διευκρινιστεί η διάγνωση και να σχεδιαστεί η κατάλληλη παρέμβαση. Το ποσοστό αυτό συμφωνεί μερικώς, με τις διεθνείς επιδημιολογικές έρευνες (APA 1994), σύμφωνα με τις οποίες το ποσοστό των διαταραχών λόγου, των μαθησιακών δυσκολιών και των αναπτυξιακών διαταραχών γενικότερα, κυμαίνεται συνολικά στο 20% του γενικού πληθυσμού.

Διαφορές με τα διεθνή βιβλιογραφικά δεδομένα παρατηρήθηκαν στη σχέση μεταξύ φύλου και ποσοστού εμφάνισης πιθανών διαταραχών. Ενώ η αναφερόμενη αναλογία είναι 4 αγόρια προς 1 κορίτσι, στην παρούσα έρευνα υπερέχουν τα κορίτσια με αναλογία 1 / 1,5. Πρόκειται πιθανώς για τυχαίο εύρημα, εξαιτίας του περιορισμένου δείγματος της έρευνας.

Τα αγόρια της παρούσας μελέτης φαίνεται να υστερούν από μία ως τέσσερις ποσοστιαίες μονάδες, σε σύγκριση με αγόρια των οποίων η μητρική γλώσσα είναι η αγγλική, ενώ τα κορίτσια υστερούν από πέντε ως οχτώ μονάδες. Επειδή το δείγμα της έρευνας δεν είναι αντιπροσωπευτικό του γενικού πληθυσμού, το εύρημα αυτό έχει μειωμένη αξία. Ωστόσο δείχνει το επίπεδο του λεξιλογίου ενός ποσοστού παιδιών προσχολικής ηλικίας, οδηγεί δε στην υπόθεση ότι, πιθανώς, τόσο το οικογενειακό όσο και το σχολικό περιβάλλον δεν εστιάζονται επαρκώς στην ανάπτυξη του προφορικού λόγου. Η σημασία του ευρήματος αυτού είναι μεγάλη για την πρόληψη της σχολικής αποτυχίας, δεδομένου ότι το λεξιλόγιο είναι προϋπόθεση για την επιτυχή σχολική απόδοση (Toppelberg & Shapiro 2000). Τα παιδιά που παρουσιάζουν χαμηλό λεξιλόγιο είναι αυτά που θα απασχολήσουν τους εκπαιδευτικούς, του γονείς και τις παιδοψυχιατρικές υπηρεσίες στην ηλικία των 8-9 ετών, εξαιτίας δυσκολιών στην ανάγνωση, την κατανόηση του γραπτού κειμένου, στην ορθογραφική ικανότητα και στην σύνταξη γραπτού κειμένου. Η έγκαιρη πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου, θα προωθήσει κατ' αρχήν την ομαλή ψυχική ανάπτυξη των παιδιών και την ομαλή λειτουργία των οικογενειών τους. Δεύτερον, θα βοηθήσει στην ποιότητα της παρεχόμενης βοήθειας στις παιδοψυχιατρικές υπηρεσίες, ενώ ταυτόχρονα έχει μικρότερο κόστος.

Από τα 66 παιδιά της έρευνας, βρέθηκε ότι τα 18 είχαν φυσιολογικό ή υψηλότερο εύρος λεξιλογίου, σε σχέση με τη ηλικία. Φαίνεται ότι τα ελληνόπουλα δεν υστερούν από την φύση τους στην ανάπτυξη του λεξιλογίου.

Το μορφωτικό επίπεδο των γονιών είναι ένας από τους παράγοντες που θεωρήθηκαν σημαντικοί στην αναπτυξιακή πορεία του παιδιού γενικά. Από τα ευρήματα της έρευνας δεν υπάρχουν στοιχεία που να υποστηρίζουν αυτή την άποψη ως προς την ανάπτυξη του λεξιλογίου, αφού δεν βρέθηκε υπεροχή στα παιδιά των γονέων με ανώτερη ή ανώτατη εκπαίδευση, σε σχέση με τα υπόλοιπα. Φαίνεται ότι σημαντική δεν είναι η εκπαίδευση των γονέων αλλά η ποσότητα και η ποιότητα της ενασχόλησης με το παιδί. Όταν οι γονείς επικοινωνούν ουσιαστικά και παρέχουν λεκτικά ερεθίσματα στο παιδί, σε ένα ήρεμο οικογενειακό περιβάλλον, προωθούν την εξέλιξη του λόγου και των δεξιοτήτων επικοινωνίας.

Παράγοντες που θα μπορούσαν να ευθύνονται για το χαμηλό λεξιλόγιο στα παιδιά της παρούσας έρευνας είναι:

1. **η δομή και οι συνθήκες προσχολικής εκπαίδευσης:** μεγάλος αριθμός παιδιών, λίγοι παιδαγωγοί, έλλειψη στόχων για ανάπτυξη του προφορικού λόγου, έλλειψη εργαλείων και εκπαίδευσης για αναγνώριση και παραπομπή παιδιών που εμφανίζουν υποψίες αναπτυξιακών διαταραχών, έλλειψη κοινωνικής υπηρεσίας που να βοηθά τις οικογένειες που έχουν ανάγκη μετά από υπόδειξη του/ της παιδαγωγού.
2. **η αλλαγή του τρόπου ζωής της ελληνικής οικογένειας:** πολλές ώρες εργασίας, απομόνωση των μελών, επικοινωνία μόνο για βασικές ανάγκες, επίκεντρο της οικογένειας η τηλεόραση και όχι «η γιαγιά με τα παραμύθια».
3. **η μετάδοση των πληροφοριών και της ενημέρωσης:** μέσω εικόνων (τηλεόραση), περιορισμένη χρήση του λόγου, γραπτού και προφορικού, για μετάδοση πληροφοριών. Τα παιδιά και όλα τα μέλη της οικογένειας γίνονται απλά δέκτες χωρίς να συμμετέχουν. Η ανάπτυξη των δεξιοτήτων επικοινωνίας περιορίζεται.
4. **η ενασχόληση των παιδιών στον ελεύθερο χρόνο:** το παιχνίδι προωθεί την ανάπτυξη του εσωτερικού λόγου – σκέψης, καθώς και του εκφραστικού. Ο περιορισμός του παιχνιδιού σε οργανωμένους χώρους, τα υλικά αγαθά που προλαβαίνουν την φαντασία των παιδιών, τα μοντέλα των τηλεοπτικών ηρώων, η στέρηση της γειτονιάς και των ελεύθερων χώρων, δημιουργεί συγκεκριμένους τρόπους παιχνιδιού, που στηρίζεται σε γνωστά μοντέλα, περιορίζοντας έτσι την αναπτυξιακή πορεία.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Είναι απαραίτητη:

- Η στάθμιση δοκιμασιών διερεύνησης της σχολικής ετοιμότητας

☛ Η αντιμετώπιση των δυσκολιών από ειδικούς στο χώρο του νηπιαγωγείου, με στόχο την πρόληψη και όχι την θεραπεία

☛ Η λειτουργία κοινωνικών υπηρεσιών στα νηπιαγωγεία για την βοήθεια της οικογένειας

☛ Η ενημέρωση και εκπαίδευση των παιδαγωγών σε θέματα αναπτυξιακής παιδοψυχιατρικής

☛ Η χρήση προγραμμάτων ανάπτυξης λόγου στο αναλυτικό πρόγραμμα των νηπιαγωγείων

☛ Η εκπαίδευση γονέων σε θέματα ανάπτυξης και ενασχόλησης με το παιδί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

American Psychiatric Association, (1994), Diagnostic Statistical Manual, IV edition, Washington.

Bernstein, D., (1993), LANGUAGE Development: The Preschool Years, In D. Bernstein & E. Tiegerman (eds.) Language and Communication Disorders in Children, Macmillan Publishing Company.

Bloom, L., & Lahey, M., (1978), Language Development and Language Disorders, John Wiley & Sons.

Cantwell, D., & Baker, L., (1987), Developmental Speech and Language Disorders, New York, The Guilford.

Cole, p., (1982), Language Disorders in Preschool Children, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs.

Dockrell, J.E., Messer, D., George, R., & Wilson, G., (1998), Children with word finding difficulties-prevalence, presentation and naming problems, INT. j. LANGUAGE & COMMUNICATION DISORDERS, 33, No 44, 445-454

Κατή, Δ., (1992), Γλώσσα και επικοινωνία στο παιδί, Αθήνα, Εκδόσεις Οδυσσέας.

Renfrew, K., (1995), Word Finding Vocabulary Test, 4th edition, WINSLOW

Toppelberg, C., & Shapiro, T., (2000), Language Disorders: A 10-Year Research Update Review, J. AM. ACAD. ADOLESC. PSYCHIATRY, 39:2, pp. 143-152.